

סדר מעודה

סדר נטילת ידים ומעודה

שינויי נוסחאות

א. כשבא אדם^א לסעוד נוטל ידיו ומברך על נטילת ידים תחילה^ב. ובוצע^ג פיתו בשתי ידיו בעשר אצבעותיו^ד ומברך ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המוציא לחם מן הארץ: עשר^ה אצבעות כנגד עשר תיבות שבברכה זו, וכנגד עשר מצות התלויות בתבואה^ו: לא תחרש, זריעת כלאים, לקט, שכחה, פיאה, חלה, תרומה, מעשר ראשון, מעשר שני, מעשר עני. וכנגד עשר תיבות שבמקרא זה (תהלים קד, יד) מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת האדם להוציא לחם מן הארץ.

שנים שאכלו על שלחן אחד המברך על הלחם צריך ליטול רשות מהם^ז על כל הסעודה אף^ח על היין^ט הוא אומר ברשות רבותי. והם עונין ברשות שמים.

ובספר^י: נוטל ידיו תחילה ואח"כ מברך ... ג. בעשר אצבעות ... כז"ל כלל. (ובספר כ"י לא הוזכר כלל ענין האצבעות. וראה בליון הכא). ד. עשר אצבעות ... כז"ל כלל. ובספר כ"י (בשניים קלים): עשר תיבות הללו שבברכה זו כנגד עשר מצות (והעדפנו הנוסח שזכ"ל מפי שני האצבעות הוזכר בכל המקורות האחרים, ראה הע'). ה. כז"ל: ואף (וראה הע').

מצוה או חובה מן הסתם רצונם לצאת י"ח וא"צ ליטול רשותם. ונמצא דלדעתו סברי וברשות ענין אחד להם, אלא שסברי אומר כדי להסב דעתם אל הברכה, וברשות אומר כדי לקבל הסכמתם לברכה, אבל לדעת רה"ג שני עניינים נפרדים הם, דסברי בא לצורך המסובין וברשות בא לצורך המברך - שיסכימו למינויו. ועי' הע' הבאה דעה נוספת מר' קלונימוס. 4. בפשיטות תיבות "אף על היין" מוסבות אדלעיל, והיינו שנטילת הרשות מועלת לכל הסעודה ובכללה היין שבא בתוכה, וכמבואר בדברי רבינו לקמן בסמוך. אולם ראה שנו"ס נוס' כי"ל: ואף. וכפי הנראה שתיקון המסדר הוא, כדרכו, והבין שתיבות אלו מוסבות אדלקמיה, שאף על היין הוא אומר ברשות. והיינו ביין של רשות ושלא בתוך הסעודה, דביין של מצוה ושבתוך הסעודה אומר סברי, כדלקמן. ובאמת יש לעיין בדין זה דיין של רשות, דהנה לפי שני הטעמים הנ"ל לנטילת הרשות, לכאורה ביין של רשות יש צורך בנטילת רשות, אמנם אפשר דיש חילוק ביניהם למעשה, שהרי לקמן בדברי ר' יוסף ט"ע [ע"י הע' 18] מוכח דבכל מקום שמן הדין צ"ל ברשות אומר ברשות ואצ"ל סברי, דגם ע"י הברשות נותנין המסובין דעתם לברכה. וא"כ ביין של רשות לכאורה צ"ל ברשות [מיהו צ"ע מלשון ר"י ט"ע "זה הכלל אין מרשין על היין"]. אבל לדעת רה"ג שברשות וסברי הם שני עניינים נפרדים, ואפ"ה חזינן בקדוש והבדלה דאומר רק סברי [אף דהיה מקום

א. 1. ענין זה בסגנון אחר בפרדס, ורשא, סי' סח; ורוקח סי' שכט; שה"ל סי' קמא; ארחות חיים הל' סעודה סי' ג; טור סי' קסז ושו"ע שם ס"ד. ועי' גם תוס' ברכות לח, ב ד"ה והלכתא. 2. בשה"ל שם הביא ע"ז ירושלמי ספ"ק דחלה, והוב"ד גם באו"ז הל' חלה סי' רכד, דעד שאדם אוכל פרוסה מקיים עשר מצוות הללו, ולכן פושט עשר אצבעותיו ואומר הרי קיימתי אלו עשר מצוות. 3. רבינו לא ביאר הטעם לנטילת רשות זו, ולהבנת דבריו לקמן יש לעמוד על הטעם: בפרדס סי' נד, ומשם בשה"ל סי' קמ, הביא בשם רה"ג דנטילת רשות זו דרך כבוד היא, שהשומעים יסכימו עם מינויו להוציאם, וכמו שמצינו בברכות נה, א שהקב"ה נמלך בישראל ובמשה אם בצלאל הגון לפניו, ואף הם אמרו לו למשה אם לפני הקב"ה הגון ולפניך הגון אף לפנינו הוא הגון, (ומש"ה השומעים עונים ברשות שמים, עיי"ש). ועי' גם או"ז ח"א סי' קעח דמדת ענוה היא, אע"פ שהוא חשוב מכל המסובין אומר ברשות, עיי"ש. אולם בתשו' ר' יוסף ט"ע המובאת לקמן מוכח דלא ס"ל כן, שכתב דבכל דבר מצוה או חובה אין צריך ליטול רשות, ורק בלחם שאין המסובין צריכים לאכול לחם, צריך ליטול מהם רשות כדי שיסכימו. וחילוק זה ל"ש כמובן לטעמו של רה"ג, דאדרבה במינוי למצוה צריך יותר הסכמה למינויו. ונראה לדעתו דרשות זו היא הסכמת המסובין לצאת בברכתו, כיון דבעינן דעת שומע ומשמיע, ולכן חילק בדבר

בא⁵ להן יין בתוך המזון אינו צריך ליטול רשות, מאחר¹ שבירך על הלחם⁶, אבל צריך לומר סברי מרנן⁷ ומברך על היין, כדאמרינן התם⁷ בא להם יין בתוך הסעודה כל אחד ואחד מברך לעצמו לפי שאין בית הבליעה פנוי, ואין כולם ראויין⁸ לשתות⁸ וגם^ט אין מכוונין דעתם לכך⁹, לפיכך אין נפטרים בברכת אחד מהם, אלא א"כ הניחו אכילתם בשעה שזה מברך¹⁰, כדי שיהא בית הבליעה פנוי¹¹. ולכך אומר סברי מרנן, כלומר¹ כלום אתם מסכימין לפנות¹¹ בית הבליעה ולשמוע¹² הברכה. והן עונין לחיים¹², אמנם מסכימין אנחנו.

וכך¹³ השיב ר' יוסף הגדול¹³: ואם תאמר קידוש והבדלה וברכת המזון למה אנו אומרים סברי¹⁴ מרנן¹⁴, הרי בית הבליעה פנוי, שלא לחלוק בברכת היין. זה הכלל אין מרשין על היין ואין

שינויי נוסחאות

1. מאחר כ"ה ככ"ל.
2. ככ"ל: כיון. ובשאר כ"י:
משעה (ואין לו מזון כלל
תיקון וכ"ל לנ"ס זו:
[שהרי הגון ממונה להם]
משעה. וכ"ה בפרדס.
והדברים מוסגים על
האמור בפרדס שם לעיל
מינה בשם רה"ג שהטעם
לנטילת רשות הוא כדי
שיסכימו השומעים
שהמברך הגון וראוי
להניחם. אמנם רבינו לא
העתיק דברי רה"ג ויתכן
לדעתו יס טעם אחר

לנטילת רשות זו, ולכן נראה שיש להעדיף נוס' כ"ל או כ"י. ועי' הע"י. 2. ככ"ל: מרניי (וכ"ה לקמן בכ"מ. ואינו נכון, ראה בדברי רבינו לקמן). ח. ואין כולם ראויין ככ"ג (וכן נ"ל לנכון). ובשאר כ"י: ואין ראויין כולם. ט. וגם אין מכוונין דעתם לכך ככ"ל כלל (והשווה פרדס: וכל אחד טרוד באכילתו ואינו נותן דעת לשמוע הברכה). י. כלומר כלום אתם ככ"ג (ופרדס). וככ"ל: כלומר כולכם אתם. וככ"ג וכ"י: כולם אתם. יא. לפנות בית הבליעה ככ"ל: להיות בית הבליעה פנוי. יב. הגדול ככ"ל: טוב עלם. יג. ככ"ל וכ"י: רבותי (ובפרדס כמו שהעחקו משאר כ"י).

לומר שניהם], ובע"כ דזהו מטעם שלא לחלוק בברכת היין, וכדלקמן, וא"כ ה"ה בין של רשות אומר סברי. ועי' פרדס סי' עה בשם ר' קלונימוס, והובא גם בשה"ל סי' קמ, שחילק בין אם המסובין עסוקין באכילה או בדיבור, שאז אומר סברי כדי שיתנו דעתם לברכה, לבין אם הם יושבים וממתנינים לברכה, כמו בברכת הלחם שנטלו ידיהם וממתנינים בשתיקה, שאז אומר ברשות ולא סברי. ומדבריו שם מוכח דעיקר התקנה הוא לומר סברי, ורק כשאין צורך בסברי אומר ברשות, עיי"ש. ולפ"ז בין של רשות פשוט שצ"ל סברי מעיקר הדין, וצ"ע. 5. מכאן ואילך בפרדס, ורשא, סי' נה, ושה"ל סי' קמ. 6. ראה שנו"ס. ולשני הנוס' תלה רבינו טעמו בכך שכבר בירך על הלחם ונטל רשות. וטעם זה עולה יפה עם ביאורו של רה"ג (ע"ל הע' 3) לנטילת הרשות - שהיא רשות על המינוי, וכן עם מש"כ האו"ז שמדת ענוה היא, וע"ז כ' רבינו דסגי בפעם אחת בכל הסעודה. ועי' גם פרדס סי' עה ושה"ל שם בשם ר' קלונימוס הזקן. אבל לביאורו של ר' יוסף ט"ע שרשות זו היא הסכמת המסובין לצאת י"ח, לכאורה בכל פעם שמוציא צריך ליטול רשותם. ובאמת ר' יוסף ט"ע בדבריו נתן טעם אחר למה אין אומר ברשות בין הבא בסעודה - שחובה עליהם לשתות וא"צ את רשותם, עי' לקמן. ונפק"מ בין הטעמים, אם אדם אחר בירך על היין בסעודה, דלרבינו לכאורה צ"ל ברשות נוע"ל הע' 4 אם הברשות מועיל גם במקום סברין, ולר' יוסף ט"ע א"צ לומר ברשות. ועוד נפק"מ. כששתו כבר מים בסעודה. דשוב איז צריכים

לשתות, דלר' יוסף ט"ע אומר ברשות [מיהו צ"ע מלשוננו: "אין מרשין על היין". וע"ע לקמן הע' 17], ולרבינו א"צ לומר ברשות. 7. ברכות מג, א. 8. כך פירש המאירי שם בשם קצת חכמי הדור, שמאחר שהמזון בפיהם אינם ראויין לשתות ואינם נפטרים באותה ברכה. וכ"כ בשטמ"ק שם. ועיי"ש שכ' דלפירוש זה אף אם הניחו אכילתם אינם יוצאים בברכת אחר, שכיון שתיקנו לגמרי תיקנו. ובדברי רבינו מבואר שלא כדבריו. 9. זהו פירוש רש"י, והביאוהו תוס' וש"ר בסוגיין. ועי' רא"ש שם סל"ד וטוש"ע סי' קעד פירוש אחר עפ"י הירושלמי, דחשש סכנה הוא, שמא יקדימו קנה לושט. 10. כ"כ הראשונים הנ"ל דלפרש"י אם הניחו אכילתם יכול להוציאם. וכ"כ המרדכי סי' קמה בשם רבינו, דסברי מועיל להוציאם. וכ"ה בהג"ה שם בשם י"א, ושכן נוהגין. אבל לפירוש האחר דמשום סכנה הוא, כ' הרא"ש והטור דאין מועיל מה שיאמר להם להפסיק אכילתם. ובתוס' בשם ר' אלחנן כ' שכיון שתיקנו חכמים שיברך כ"א לעצמו אינו יוצא כלל בברכת חבירו, וגם שלא תחלוק בין פנוי לשאינו פנוי. והמאירי כ' כן גם לפרש"י, ודלא כרבינו. 11. בפרדס נוסף: "ויתנו דעת לשמוע הברכה ויענו אמן". וכן לקמן: "והם אומרים לחיים אמן כי מסכימים אנחנו ודעתינו וסברתנו לשמוע אל הברכה ולענות אמן". וע"ל הלכות סעודה סי' כב הע' 3 שהארכנו בענין זה. 12. ראה הע' קודמת. 13. פרדס, ורשא, סי' נו, ושה"ל סי' קמ, ומשם בב"י סי' קסז. 14. אבל למה א"א ברשות לא קשה. כדלקמן. בדבר

שינויי נוסחאות

יד. שהיא טעונה כוס מצוה היא כרוכ כ"י (וצפרדס). וכי"ל לזכ"מ א: שהיא ^{המחלוקת} חובה. טו. חובתכם כסרש"י. וכי"מ א (וצפרדס): חובתו. וכשאר כ"י: חובתה. טז. שישבו כ"ה לנכון כ"ל. וכשאר כ"י: שיש בו. וכ"ה צפרדס: שיש בו למאכל. יז. מרנן או סברי מורי כ"ל: מרני או סברי מרנן (נוס' מרני מהחלוקה להמשך שצ"י זה: וי"ל וכו', ראה כלון הבא. וצפרדס כמו שהעתיקו משאר כ"י). יח. ואל יאמר כ"ל: וי"א אל יאמר (וראה כלון הקודם. וצפרדס כמו שהעתיקו משאר כ"י). יט. קטע זה כ"ל, מופיע בצפרדס בתוך עניינים שונים. וכי"מ א הועתק ג"כ כאן בנוסף לשאר דברי רבינו.

מסבירין על הפת. מה טעם, לחם שהוא רשות, שאם ירצה שלא לאכול לחם אפילו בשבת¹⁵ הרשות בידו, לפיכך נוטל רשות, כדי שישכימו כולם, אבל קידוש והבדלה וברכת המזון שהיא טעונה כוס, מצוה היא י"א אין צריך ליטול רשות¹⁶, אלא אומר סברי מרנן, כלומר תנו דעתכם על הברכה לצאת בה ידי חובתכם^{טו}, והם עונים לחיים. וכן יין שבתוך הסעודה כמו כן אין צריך ליטול רשות, שהרי מכיון שישבו^{טז} לאכול ודאי אי אפשר בלא שתייה¹⁷, לפיכך¹⁸ יש לומר סברי מרנן י"א או סברי מורי. ואל יאמר י"א סברי מרני, שאין זו תיבה.

לכך י"א אומר על הלחם ברשות רבותי, כדי ליטול מהם רשות על כל הסעודה, אף על היין, מפני שהרשות בידם אם לאכול אם להניח, ואפילו בשבתות ובימים טובים. ואין צריך לומר סברי מרנן, דמסתמא כל היושב לאכול דעתו לברך, אבל קידוש והבדלה וכוס של ברכת המזון שהן מצוה אין צריך ליטול רשות אלא אומר סברי מרנן, תנו דעתכם על הברכה לצאת ידי חובה. וכן יין שבתוך הסעודה אין צריך ליטול רשות, שהרי כיון שישבו לאכול אי אפשר בלא שתייה, שהרי אמרו חכמים (שבת מא, א) האוכל ואינו שותה אכילתו דם, ואסור לעבור על דבריהם, לפיכך אומר סברי מרנן ודיו כדי שיפנו כל אחד ואחד בית הבליעה לענות אמן.

ולאחר שגמר סעודתו נוטל ידיו מפני מלח סדומית שמסמא את העינים¹⁹, או כ' משום דמים אחרונים הרגו את הנפש²⁰. ואינו מברך אנטילת²¹ ידים, דמים אחרונים חובה ואין טעונין ברכה.

המעין זו יראה כי הדברים הם תוכן דברי רבינו ודברי ר' יוסף ט"ע. אולם ברור כי אינם לשון רבינו עצמו, אלא תוכן דבריו. כ. או משום ... הנפש כ"ל כלל (וראה הע'). כא. עד סוף הקטע כ"ל כלל.

עולה לכאורה שאם כבר שתו המסובין מים, וכבר יצאו י"ח שתייה, צריך ליטול רשות. אך באמת נראה דרבינו לא בא אלא לבאר מדוע תיקנו לומר ברשות על הלחם וסברי על היין, וע"ז כ' דבין כיון דעפ"י רוב הוא מצוה וחובה תיקנו לומר סברי, ואף דלפעמים אינו חובה מ"מ אומר סברי ומועיל גם במקום ברשות, וכמו שהוכחנו בשיטתו, ע"י בהע' הבאה. 18. משמע דרך מפני שא"צ ליטול רשות צ"ל סברי [אף דסברי צ"ל מן הדין, שהרי אין בית הבליעה פנוי, ובלא סברי אינו יכול כלל להוציאם], ומוכח מכאן שאם היה נוטל רשת היה מועיל גם במקום סברי. והטעם, דסברי וברשות, לדעת ר' יוסף ט"ע, עניינם דומה, ששניהם באים כדי שיתנו דעתם על הברכה, וכנ"ל הע' 3 והע' 4. וע"י גם הע' קודמת. 19. חולין קה, ב. 20. שם ק, א. וראה שנו"ס שפיסקא זו בכ"ל בלבד. ובאמת בגמ' כ' הטעם מפני מלח סדומית, והך דהרגו את הנפש אינו מבואר בגמ' בתורת טעם. ומש"ה כ' התוס' חולין קה. א וברכות נג. א ועוד

מצוה א"צ ליטול רשות. 15. כ"ה גם בשה"ל שם, ובתניא רבתי סי' כד שהעתיק ממנו. אולם בצפרדס ובהעתיקת השה"ל שבב"י חסרות תיבות "ואפילו בשבת". ובאמת דדברי רבינו צ"ע רב, שהרי ודאי חייב בשבת לאכול פת בדוקא, ע"י תוס' פסחים קא, א ד"ה טעימו, ורא"ש שם. וע"י טוש"ע סי' רעד דא"א לעשות סעודות שבת בלא פת. ומה"ט נמי אם שכח להזכיר מעין המאורע חזור, ע"י ברכות מט, ב וטוש"ע סי' קפח. ואין לומר דכיון דחייב זה הוא מדין עונג שבת, ואם עונג לו להתענות רשאי, ע"י טוש"ע סי' רפח, הלכך לא חשיב חובה, דא"כ איך כ' לקמן בסמוך דיין בתוך הסעודה הוי חובה כיון שא"כ לאכילה בלא שתייה, והרי שם רשאי לשתות משקה אחר, וצ"ע. 16. ע"ל הע' 3 מש"כ דמכאן מוכח דלא ס"ל כטעמו של רה"ג דהנטילת רשות היא על המינוי, אלא שנוטל מהם רשות והסכמה להוציאם, דשמא אין הם חפצים לצאת. 17. ע"י שבת מא, א: "אכל ולא שתה אכילתו דם". והנה לדברי רבינו כאו

שינויי נוסחאות

כב. כדאמר' בשבת פ' המוציא ככ"ל כלל. כג. שהיא ביצה ומחצה ככ"ל כלל.

ב. א. כל הסיומן ככ"ל כלל.

סדר ברכת המזון

ומוזג²¹ כוס יפה הוא כוס של ברכת המזון, כדאמרינן²² בשבת פרק המוציא²², שהצריכו חכמים²³ לייפותו בעיטור ועיטוף והדחה ושטיפה חי ומלא. אמר רב נחמן²² כוס של ברכה צריך שיהא בו רובע רביעית, כלומר יין חי רובע של רביעית הלוג, כדי שימזגנו במים שלשה חלקי מים ואחד יין ויעמוד על רביעית הלוג שהיא כג ביצה ומחצה.

ב. ואם⁸ הן ג' שאכלו כאחת חייבין לזמן. בשלשה אומר נברך שאכלנו משלו. בעשרה אומר נברך אלהינו.

אמר¹ רב נחמן קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו. וכן הילכתא. והוא² שנכנס בשנת י"ג, אבל לא הגיע לשנת י"ג³ אין מזמנין עליו. ואנן לא סבירא לן הכי, דכיון דקרי ליה קטן אפילו בן עשר ובן תשע מזמנין עליו. והכי חזינן לגאון⁴. ואפילו ז' שאכלו דגן וג' שאכלו ירק מצטרפין לברך⁵ אלהינו, אבל ששה לא, דבעינן רובא דמינכר⁶. ואמרי רבנן⁷ דדווקא לאצטרופי לבי עשרה, אבל לבי תלתא אינו מצטרף עד שיאכל כזית דגן. כך מצאתי בהלכות רב אלפס. ור"ת⁸ פי' אפילו זימון לתלתא⁹.

וכן כת' בברכות פרק ג' שאכלו¹⁰, ולית הילכתא ככל הני שמעתתא, אלא כי הא דאמר רב נחמן קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו. פי' זימון לעשרה קאמר¹¹, ואין לפרש זימון לשלשה קאמר, דא"כ קשיא ליה מתני', דתנן¹² נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהם, ומשמע אפילו קטן היודע למי מברכין, אלא ודאי זימון לעשרה קאמר, והכי נמי מוקמי' לעיל¹³ מילתיה דר' יוסי דאמר קטן המוטל בעריסה מזמנין עליו, זימון לעשרה, כדי לשנויי מתני' אליביה, וכדר' יהושע בן לוי דאמר אע"פ שאמרו קטן אין מזמנין עליו, אבל עושין אותו צניף¹⁴ לעשרה, פי' חיבור לזימון י'¹⁵.

הרבה ראשונים [עי' טוש"ע סי' קפא ס"י ובנ"כ], דהאידינא דליכא מלח סדומית א"צ ליטול. אולם רי"ו נט"ז ח"ו כ' בשם הרי"ף דאף אם לא אכל מלח צריך ליטול משום דמים אחרונים הרגו את הנפש. 21. נתבאר בהלכות סעודה ס"ס ב' וס"ס ד'. 22. עו, ב. וע"ל הלכות סעודה ס"י כז. 23. ברכות נא, א.

ב. 1. מכאן הם דברי הרי"ף ברכות פ"ז (דף לה), בקצת קיצור. 2. ברי"ף הובא כן בשם רבואתא. ושם נוסף: ואע"ג דלא פרח. 3. ברי"ף נוסף: אע"ג דפרח. 4. הוא רה"ג, עי' לשונו בערוך ערך פרח ד'. ויש סתירות בראשונים בדעת רה"ג, עי' הוספות ותיקונים לראבי"ה ח"א עמ' 490 מה שהביא מכ"י השאלות, דרה"ג חזר בו בסוף ימיו, ומה שהביא הרי"ף בשמו זו דעתו האחרונה, עיי"ש. 5. צ"ל: לנברך. 6. כ"פ הרמב"ם הל' ברכות פ"ה ה"ח, וטוש"ע סי' קצו ס"ב. וכ"ה בערוך שם בשם ר"ח. וכ"כ הרבה ראשונים. אבל או"ז ח"א סי' קצו פסק כר' ירמיה דבששה סגי. 7. כ"כ שה"ל סי' קנב בשם רה"ג ור"ת (וראה הע' 9) ור' ישעיה ובעל היראים [השלם סי' קין]. וכ"כ תוס' מח, א ד"ה תשעה, בשם יש

שרוצים לומר, ואשכול, אלבק, הל' סעודה עמ' 81, ועוד. ועי' תר"י. אבל הרבה ראשונים פליגי ע"ז וס"ל דאפילו בשלשה מצטרף, עי' תוס' שם בשם ר"י; ראבי"ה סי' קכט; ראב"ן סי' קפד, ועוד. ועי' שו"ע סי' קצג ס"ג. 8. כ"ה ברור בכ"י. והרש"ה העתיק: "וי"א אפילו ... (כ"ה בהערה למטה. ובפנים נשתבש: וי"ת). והנכון כמו שהעתקנו. 9. לא מצאתי כן בשם ר"ת לענין צירוף דגן וירק. ואדרבה, השה"ל כ' בשמו להיפך, ראה הע' 7. ויתכן שרבינו השוה דין קטן לדין דגן וירק, וכיון דלגבי קטן ס"ל לר"ת דאפילו לזימון ג' קטן היודע מצטרף, ה"ה לגבי דגן וירק מהני אף לזימון ג'. ויתכן גם דדברי רבינו כאן מוסבים על מימרא דר"נ דלעיל, ולאפוקי מדעת ר"י המובאת לקמן. 10. מח, א. 11. זוהי שיטת ר"י, כמובא בשם"ל סי' קנג, דלכו"ע לשלשה אין מצרפין קטן לעולם, ור"נ פליג אריב"ל אי מצרפין לעשרה אף מוטל בעריסה או רק קטן היודע. ודלא כר"ת והרבה ראשונים שפירשו דברי ר"נ בצירוף לשלשה, ולא פליג אריב"ל דמיירי בעשרה. 12. ברכות רפ"ז. 13. שם מז, ב. 14. לפנינו בגמ' ובראשונים: סניף. 15. לשון רש"י

כן פסק רש"י בברכות. וזה לשונו: ובתשובות¹⁶ שהשיב רב נטרונאי גאון כתב, ועוד שמענו בפירוש מרבתינו שאילו שמועות של ג' שאכלו כאחת, כגון תשעה ועבד, תשעה וארון, שנים ושבת, וקטן פורח וקטן היודע למי מברכין, אין הלכה ואין עושין מעשה כמותם. ויש לומר כי מה שפסק רב אלפס מזמנין עליו זימון לעשרה קאי, וכן ההיא¹⁰ דאביי ורבא הוו יתבי קמיה דרבה כו'. וכן¹⁷ מצאתי בתשובות הגאונים¹⁸ האנשים הרגילים ומשלימין קטן לעשרה ונותני בידו ספר אין נראה למורי, ויש להחמיר ולא להקל פן יצא ממנו קדושת השם לבטלה בלא עשרה בני מצוה, דהיינו עדה, כדאמרי¹⁹ עד מתי לעדה וגו' (במדבר יד, כז) יצאו יהושע וכלב, אך יש לומר שסמכו רבותינו הגאונים שמתפללים בתשעה וקטן וספר חומש בידו, על מה שנמצא כתוב בפרקי דר' אליעזר²⁰ והכי איתיה התם, ויאמר י"י אל משה ואל אהרן [בארץ מצרים] לאמר (שמות יב, א), מהו לאמר, כך אמר הקב"ה למשה לך אמור להם לישראל עד עכשיו היה אצלי סוד העיבור מכאן ואילך של ישראל הוא לעבר השנה, ותניא סוד העיבור בכמה, ר' יוסי אומר בשלשה, ר' אליעזר אומר בעשרה, ואם נתמעטו מעשרה מביאין ספר²¹ לפנין ועושין גורן עגולה לפנין ופורשין לפנין ולפני אביהן²² שבשמים, וראש הישיבה מזכיר השם ושומעין את הקול כלשון זה וידבר²³ י"י אל משה לאמר. ומעון הדור אינם נשמעין מאומה, אלא כביכול אינו יכול שלא ישכון כבודו עליהן. והחבר ר' יצחק בר' יחיאל הראה דבר זה לחבר ר' מאיר בר' יוסף, ואמר לו שיש לסמוך מיכן שיהיה קטן וחומש בידו נמנה לתשלום מניין עשרה להתפלל בבית²⁴, ונתיישר הדבר מאד בעיניו. וכן השיב לו, מעידני ששמעתי מפי ר' יוסף בר' יהודה שהיה מעיד שראה במלכות לותיר את רבינו הרב הגדול ר' יצחק בר' יהודה²⁵ בעת דליקה אחת שהיתה בעירו, שהיכין לעצמו מניין להתפלל ולא מצא זולתי ט' אנשים בני מצוה, והביא נער קטן וחומש בידו להתפלל עשרה והתפללו תפילת יוצר, ואומר יש לומר שעל זה סמך הרב ועשה מה שעשה. ומכאן ראייה לדבר.

שינויי נוסחאות ג. וז"ל היא תשובת רבינו יצחק בר' שמואל¹ זלה"ה: על אשר שאלת אם ג. א. כל הכימון נכ"ל לעשותו צניף² לעשרה, ואמר כי אע"פ שבתשובתו לנדיב ר' שמואל כלכל.

שם. ועי' שה"ל סי' קנ"ג שכ"ה סברת רש"י לחלק בין זימון בעשרה לזימון בשלשה, עיי"ש מש"כ להוכיח כן בדעת רש"י, והאריך שם בביאור שיטה זו ובראיותיה. 16. התשו' בשלימותה הובאה לעיל הלכות שחרית סי' לט, ועיי"ש ציונים לתשו' זו. 17. "וכן" במשמעות וכך, ולא במשמעות המקובלת שהיא הסכמה על האמור לעיל. וכ"ה הרבה פעמים בלשון הראשונים. וגם לעיל: וכן כת' בברכות ... 18. כ"ה גם לקמן הל' שבת סי"ט ד"ה עוד מצאתי, ושם היא ראשיתה של התשו' שלפנינו. ואין הכונה לגאונים בבל אלא לתשו' מבית מדרשו של רש"י, עי' מהר"ם בר"ב ד"פ סי' קעג דרש"י חתום עליה. וכן הובא בס' האורה ח"ב סי' קנו. ובשה"ל סי"ט: "וכן מצאתי בשם ר' שלמה זצ"ל שאותן משלימין קטן לעשרה ומאחזין בידו ס"ת לא נראה למורי ...". ובעיקר מנהג זה לצרף קטן וספר, עי' מנהיג סי' עח דכך היה מנהג צרפת ופרובינציא. ועי' תוס' ד"ה ולית. וש"ר בסוגיא, שנשאו ונתנו באריכות בדבר מנהג זה. 19. מגילה כג, ב. 20. פ"ח. ולפנינו בשינויי לשון. 21. כן הועתק גם בשה"ל סי"ט. ולפנינו ספר תורה. וכ"ה לקמן בס' הבא. 22. הנוסח נראה משובש. וכך הלשון לפנינו: מביאין ס"ת ופורשין אותו לפנין ונעשין כמין גרן עגולה ויושבין גדול לפי גדלו וקטן לפי קטנו ונותנין פניהן למטה לארץ ופורשין את כפיהן לאביהם שבשמים. 23. כן הועתק גם בשה"ל שם. ובפר"א לפנינו: ויאמר ה' אל משה ואל אהרן לאמר. וכצ"ל. 24. אולי צ"ל: בבית הכנסת. 25. בשה"ל שם: "מצאתי בתשובות הגאונים מעשה היה בימי ר' יצחק בר' יהודה ...". ג. 1. ר"י הזקן. וכל התשו' בלשונה (למעט שינויים בפתיחה) הובאה בשה"ל סי"ט. ומשם כמה תיקונים. תמצית תשו' זו הובאה ע"י תלמידו ר"י שירליאון בתוס' רי"ח ברכות מח, א, ובאו"ז, תלמידו, ח"א סי' קצו בשמו. ועי' גם תוד"ה ולית. 2. כ"ה גם לקמו ולעיל בכ"מ

שינויי נוסחאות

ד. א. פתיחה זו (עד ברוך הוא ברוך שמו) מכי"צ. וכע"ז ככ"פ (אלא ששם נשתרצה פסקא אחת שלא במקומה). וככ"א בקל"ט שנוי סגנון וכוונת עניינה המזכרים. וככ"ל: נברך שאכלנו משלו ועונין ברוך הוא שאכלנו משלו ובטובו חיינו, ברוך משיב רעידים ברוך משקה צמאים ברוך הוא ברוך שמו (לפי נוס' זו נראה שברוך משביע כו' נאמר בזמון דוקא, ועי' הלכות סעודה סי' יד הע' 2). ב. ככ"ט: לרעידים (וראה הלכות סעודה סי' יד הע' 3).

מבר³ התיר כן⁴ גם בלא חומש בידו⁵, הוא עצמו לא היה רוצה לעשות מעשה אפילו חומש בידו, כי אע"פ שבמקום הרב ר' שמשון היו נוהגין כן במקומו לא היה רוצה לעשות מעשה אפילו חומש בידו. והיה אומר שאינו בשום מקום שיעשה צניף על ידי חומש שבידו, רק לעניין עיבור שנה מזכיר ספר להשלמת עשרה, בפרקי דר' אליעזר (פ"י) [פ"ח], דקאמר התם ר' יוסי אומר בשלשה מעברין השנה, ר' אליעזר אומר בעשרה, ואם נתמעטו מעשרה מביאים ספר תורה לפניו ועושין גורן עגולה כו', ואין מזכיר שם כלל שיהא הקטן⁶ אוחז בידו הספר להצטרף בין שניהן לעשרה, אלא משמע דלעניין מילתא דהתם מועיל הספר תורה [בלא] קטן.

ולעניין [תפלה] אשכחן דמסיק בברכות⁷ דתשעה וארון אין מצטרפין, דארון לאו גברא הוא. ואפילו היה בשום מקום לעניין תפילה אומר אני החתום דדווקא בספר תורה העשוי בגליון, או⁸ חומש אחד מחמשה חומשים העשוי בגליון, אם כתוב על זה לשון חומש ולא לשון ספר⁹, אבל חומשים כעין שלנו לא היה כלל בימי חכמים.

ועל תשובת רבינו יעקב¹⁰ שהתירם לתפילה כמו לברכת המזון קשה מבראשית [רבא]¹¹. ולאחר זמן שנתקשה בה הגיה בתשובתו ודחה מה שדחה. ומה שאומר בירושלמי¹² ובבראשית רבא¹¹ קטן וספר עושין אותו צניפין, לא מיירי מידי בקטן שספר בידו, אבל¹³ בקטן בפני עצמו, ואיפשר דלעניין ברכת מזון דווקא ולא לתפילה, כמו שאמרו בבראשית רבא¹¹, וספר תורה בפני עצמו דומיא דתשעה וארון דתלמודא דידן, ואיפשר דאף לתפילה, והא כדאיתא והא כדאיתא, ולית הילכתא הכי שיצטרף ספר, כדמוכח בתלמוד דידן בארון. וגם בירושלמי¹² אומר אחר כך א"ר אסי כמה זימנין אכלית עם תחליפא אבא ועם חביבי ולא זמנין עלי עד שהבאתי שתי שערות. ובספר שבו סדר זרעים ומועד ירושלמי שהיה של רבינו יעקב כתוב בתחילתו א"ר אסי כו' כמו שכתבתיו, וכמדומה שהוא כתב החבר ר' שלמה בן רבינו יעקב, ואחר סיום הדבר כתב רבינו בכתב ידו הניכר לי: וכן מנהג העולם ולא כמעשה דרבה ותלמידיו בברכות. ושלוש יצחק בר שמואל זלה"ה.

ד. ברכת המזון: אם⁸ הוא בינו לבין עצמו מברך בעניין זה: ברוך¹ משיב רעידים² ברוך

זה ל"ש חומש ול"ש ס"ת. ושיבוש הוא). ונראה דר"ל שכתוב בספר בלשון חומש, דהיינו הקרי, ולא בלשון ס"ת דהיינו הכתיב. וספר זה אף דאין לו קדושת ס"ת, מ"מ הוא נראה כס"ת, ובוה שייך לומר שמצטרף, אבל חומשים שלנו מה"ת לומר שיצטרפו, הרי בזמן התלמוד לא היו כלל בנמצא (ולפ"ז נראה יותר כנוס' שחסר בה הפיסקא הקודמת, ראה בהע' קודמת, שהרי חומש אחד גם אם הוא כתוב בלשון ס"ת הרי הוא חומש בלבד ואין לו קדושת ס"ת. 10. התשו' בשלימותה הובאה בתוס' ר"י ואו"ז ח"א סי' קצו. ומקצתה בש"ל ס"ט. 11. פרשה צא, ג: "הדא אמרה עושין אותו סניף בבמה", אבל לק"ש ולתפלה אין עושין אותו סניף עד שיביא ב' שערות". 12. ברכות פ"ז ה"ב. 13. בש"ל: אלא. והיינו הך.

ולפנינו בגמ' ובראשונים: סניף. 3. בש"ל: מבארי. 4. בש"ל: התיר לו. 5. כשיטתו דהלכתא כריב"ל, ור"נ ל"פ עליו, דהוא מיירי בצירוף לג'. 6. כ"ה גם בתוד"ה ולית, ובתוס' רי"ח הנדפס. אבל בש"ל ובתוס' ר"י שירליאון ובאו"ז: קטן. וכן נראה לנכון, דלשון "הקטן" משמע הקטן המדובר שם, והדגש הוא על אחיזתו בס"ת, אך באמת בפר"א לא הצריכו כלל קטן. וכבר עמד על הערה זו הרד"ל שם. ולנוס' "קטן" הלשון מדוקדק. 7. מז, ב. 8. כ"ה גם בתוס' ר"י שירליאון. אבל בש"ל ואו"ז חסירה פיסקא זו "או חומש ... בגליון". וכן נראה לנכון, עי' בהע' הבאה. ויתכן גם שפיסקא זו באה אחרי הפיסקא הבאה, ובאופן זה יהיה הכל מדוקדק. 9. כ"ה גם בש"ל ובתוס' ר"י שירליאון (ובאו"ז: "אם כתוב על

משקה צמאים¹. משלשה ועד עשרה מברך ברכת המזון ואינו מברך בשם. מעשרה ואילך אומר נברך אלהינו². כשהם פחותים מעשרה המברך אומר נברך שאכלנו משלו. ברוך הוא שאכלנו משלו ובטובו חיינו. ברוך הוא ברוך³ שמו⁴ ברוכה⁵ מתנתו לעד ולנצח.

כ"ה. כ"ו

לחם חסד

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם הון את העולם כולו בטובו בחן וברחמים נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו [עמנו] ו**[בטובו]** הגדול תמיד לא חסר לנו ואל יחסר [לנו] לעולם ועד בעבור שמו הגדול כי הוא זן ומפרנס לכל [כאמור] פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא. ברוך אתה יי הון את הכל.

נודך יי אלהינו על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה ברית⁵ ותורת [כ"מ: ותורה] חיים ומזון על שהוצאתנו מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים על בריתך שחתמת בבשרינו ועל תורתך שלמדתנו על חוקי רצונך [שם: חוקיך] שהודעתנו ועל חיים חן וחסד שחוננתנו ועל אכילת מזון [שם: אכילה ומזון] שאתה זן ומפרנס אותנו [שם: שאתה מפרנסינו] בכל יום [ו]בכל עת ובכל שעה.

(כאן אומר על הניסים נפוצים ונחמדים)

על כולם יי אלהינו אנו מודים לך

כ"ז. כ"ח

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם הון את העולם כולו בטובו בחן וברחמים נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו עמנו ובטובו הגדול תמיד לא חסר לנו ואל יחסר [לנו] לעולם ועד בעבור שמו הגדול כי הוא זן ומפרנס לכל ומטיב לכל ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא. ברוך אתה יי הון את הכל.

נודה [לך] יי אלהינו על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה וברכה ברית ותורת [כ"ז: ותורה] חיים ומזון על שהוצאתנו מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים על בריתך שחתמת בבשרינו ועל תורתך שלימדנו ועל חיים חן וחסד שחוננתנו ועל אכילת מזון שאתה זן ומפרנס אותנו [שם: ומפרנסינו] בכל יום בכל עת ובכל שעה.

על כולם יי אלהינו אנו מודים לך ומברכין אותך יתברך שמך בפה כל חי תמיד לעולם ועד, ככתוב ואכלת ושבעת

שינויי נוסחאות

ג. כ"ז וכ"ח: לצמאים (וראה לעיל ע"פ הע' 4). ד. ברוכה מתנתו לעד ולנצח כ"ז וכ"ח: כלל. וס: וקיים לנצח. ה. המוקף כ"ל. ו. המוקף כ"ז.

דלטעם הב"ח העונים צריכים לומר ב"ה וב"ש ולא המברך. 5. זוהי שיטת הרמב"ם, שמה שאמרו בברכות מה, ב צריך שיזכור בה ברית ותורה, היינו שאומר תיבות אלו, וראה נוסח ברכת המזון (שבסדר תפילות כל השנה) ברמב"ם: "ברית ותורה חיים ..." [ונכנסה כ"ש וכ"מ, ולא כנוסח כ"ל וכ"ז "ברית ותורת חיים"]. וכ"ה בסידור רס"ג. אבל התוס' שם ד"ה ברית, ורא"ש, טור ורמ"א סי' קפז ס"ב, כתבו שכיון שמזכיר על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדנו, הרי כאן ברית ותורה.

ד. 1. ע"י הלכות סעודה סי' יד הע' 2. 2. כ"פ רבינו לעיל שם שאומר נברך אלהינו ולא נברך לאלהינו. 3. בראשונים דלהלן: וברוך. 4. כ"כ הרוקח סי' רפג, והטור סי' קצב, לומר ברוך הוא וב"ש. ויש לאמירה זו כמה טעמים, ע"י פרישה שם אות ב' בשם רבו [מהר"ל, נתיבות עולם נתיב העבודה], וד"מ אות ב' וב"ח. וע"י ד"מ שתמה על עיקר המנהג. ובפרישה בשם רבו כ' דשיבוש גדול הוא. וכ"כ במעשה רב סי' פה, ובסידור הרב, דאין לאומרו. וע"י פמ"ג, משבצות זהב סק"א,

כ"ג. כ"ש

וברכת את יי אלקיך על הארץ הטובה אשר נתן לך ברוך אתה יי על הארץ ועל המזון.

רחם יי אלהינו [עלינו] ו[על ישראל עמך ועל ירושלם עירך ועל ציון משכן כבודך ועל מלכות בית דוד משיחך ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו, מהרה [תחזירנה] למקומה. [אלהינו] אבינו מלכנו רועינו [רעינו] זונינו פרנסינו וכלכלנו [והרויחינו] והרוח לנו יי [אלהינו] מהרה מכל צרותינו ואל תצריכנו לא לידי מתנ[ו]ת¹ בשר ודם ולא לידי הלואותם ולא נבוש לעולם [ועד].²

כראש³ חדש אומר כאן יעלה ויבא. כבית האכל אומר כאן נחם. וכשצת מוסיף לכה והחליטנו.

רצה והחליצנו יי אלהינו במצותיך ובמצות יום השביעי השבת הגדול והקדוש [הזה] כי יום זה גדול וקדוש [הוא] מלפניך⁴ לשבות בו ולנוח בו באהבה כמצות רצונך, ברצונך הנ[י] לנו יי אלהינו שלא [כ"ש: ואל] תהא צרה ויגון ביום מנוחתינו, והראינו בנחמות ציון ובנחמות ירושלים עירך [כ"ש: בנחמות ציון ובבנין ירושלים], כי אתה הוא בעל הישועות ובעל הנחמות. ותבנה ירושלים עיר הקדש במהרה בימינו ברוך אתה יי בונה [ברחמיו] ירושלם אמן.

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם האל אבינו מלכינו אדירנו גואלינו קדושינו קדוש יעקב רועינו רועה ישראל [המלך] הטוב והמטיב [לכל] שבכל יום ויום הוא

כ"ג. כ"ש

ומברכין אותך ויתברך שמך בפי כל חי תמיד לעולם ועד, ככתוב ואכלת ושבעת וברכת את יי אלקיך על הארץ הטובה אשר נתן לך ברוך אתה יי על הארץ ועל המזון.

רחם יי אלהינו עלינו ועל כל ישראל עמך ועל ירושלם עירך ועל ציון משכן כבודך ועל מלכות בית דוד משיחך ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו ועלינו [כ"ש: ועל ציון משכן כבודך, מהרה הקם מלכותך ומלכות בית דוד משיחך, ומהרה תחזירנה למקומה], [אלהינו] אבינו רועינו [רעינו] זונינו [כ"ש: זונינו] פרנסינו וכלכלינו [והרויחינו] והרווח לנו [יי אלהינו] מהרה מכל צרותינו ואל [נא] תצריכנו יי אלהינו לא לידי מתנות בשר ודם ולא לידי הלואותם ולא נבוש לעולם ועד.

[כאן אומר כשצת לכה והחליטנו וכראש חדש יעלה ויבא]

רצה והחליצנו יי אלהינו במצותיך ובמצות יום [השביעי] השבת הגדול והקדוש הזה כי יום זה גדול וקדוש הוא [מ]לפניך⁵ לשבות בו ולנוח בו באהבה כמצות רצונך, [ו]ברצונך הניח לנו יי אלהינו שלא תהא [כ"ש: ואל תהי] צרה ויגון ביום מנוחתינו, והראינו בנחמות ציון ובבנין ירושלם עירך [ש: ביום מנוחתינו ותנחמינו בנחמות ציון], כי אתה הוא בעל הישועות ובעל הנחמות [כאמור] כאיש אשר אמו תנחמנו בן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו. ותבנה ירושלם עיר הקדש [ש: ירושלם עירך] במהרה בימינו

שינויי נוסחאות

ז. המוקף כ"ג. ח. בראש חדש וכו' כ"ג. ט. המוקף כ"ג. י. הוא כ"ג. יא. מלפניך כ"ג. יב. האל אבינו ... המלך חסר כ"ג.

כ"ה. כ"מ

כ"ה. כ"ש

ברוך אתה יי' בונה ירושלם אמן.

בא"י אמ"ה האלי"ב אבינו מלכינו אדירנו
 גואלינו קדושינו קדוש יעקב רועינו רועה
 ישראל המלך הטוב והמטיב לכל שבכל
 יום ויום הוא מטיב עמנו הוא גמלנו הוא
 גומלינו הוא יגמול (כ"מ: הוא גומלינו הוא
 גמלנו והוא יגמול) בעדינו לעד לחן לחסד
 (שם: לעד ולנצח חן וחסד) וריוח (ורחמים^ט)
 והצלחה והצלחה וברכה (וחיים^ה ושלום) וכל
 טוב.

הרחמן הוא ימלוך עלינו לעולם ועד.
 הרחמן הוא ישתבח לדור דורים ו(הוא^ט)
 יתפאר בנו לנצח נצחים ו(הוא^ט) יתהדר
 לעולם ולעלמי עולמים. (הרחמן^ט הוא
 יתברך שמו על כסא כבודו. הרחמן הוא
 יתברך שמו על כסא מלכותו). הרחמן הוא
 יתברך בשמים ובארץ. הרחמן הוא יברכנו
 ממעון קדשו. (הרחמן^ה הוא ישלח ברכה
 במעשה ידינו). הרחמן הוא ישלח ברכה
 בבית זה ועל שלחן (כ"מ: בבית הזה
 ובשלחן) זה שאכלנו עליו. הרחמן הוא
 יפרנסנו בכבוד (ולא^ג בביזוי בנחת ולא
 במנוח בהיתר ולא באיסור. הרחמן^י הוא
 יאיר עינינו בתורתו וישים בליבנו יראתו
 לעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם). הרחמן
 הוא ידרשנו לטוב וילמדנו לקח טוב וישלח
 לנו את אליהו הנביא זכור לטוב ויבשרינו
 בשורות טובות ויצליחנו בכל דרכינו
 לטובה (כ"מ: לקח טוב ויהיה לנו עוזר
 וסומך בכל מקום). הרחמן הוא יוליכנו
 קוממיות לארצינו. (הרחמן^ט הוא ישבור
 עול גוים מעל צוארינו). הרחמן הוא ירבה
 גבולינו בתלמידים. הרחמן הוא ירים

מטיב עמנו הוא גמלנו (הוא^י גמלינו) הוא
 יגמל בעדינו (כ"ש: הוא יגמלנו) לעד לחן
 לחסד לרחמים (שם: וחסד ורחמים) (לריוח^י
 ו) הצלה והצלחה וברכה (וחיים^י ושלום) לכל
 (שם: וכל) טוב.

הרחמן הוא ימלוך עלינו לעולם ועד.
 הרחמן הוא ישתבח לדור דורים. הרחמן
 הוא יתפאר (בנו^י) לנצח נצחים. ויתהדר
 (כ"ה: הרחמן הוא יתהדר) לעלם ולעלמי
 עולמים. הרחמן הוא יתברך שמו על כסא
 מלכותו. הרחמן הוא יתברך בשמים
 ובארץ. (הרחמן^י הוא יברכנו ממעון קדשו)
 הרחמן הוא ישלח ברכה בכל מעשה ידינו.
 הרחמן הוא ישלח ברכה בבית זה ועל
 שלחן זה שאכלנו עליו. (הרחמן^י הוא
 יפרנסנו ולא בבזוי) הרחמן הוא יאיר עינינו
 ב(מאורי) תורתו וישים בליבנו (אהבתו^י
 ו) יראתו לעשות (כלי) רצונו ולעבדו בלבב
 שלם. הרחמן הוא ידרשנו לטוב וילמדנו
 לקח טוב (ויפתח לנו אוצרו הטוב) ויהיה
 לנו עוזר וסומך (מעוז ומחסה משען
 ומבטח) בכל מקום. הרחמן הוא יוליכנו
 קוממיות לארצינו. הרחמן הוא ישבור עול
 גוים מעל צוארינו. הרחמן הוא ירבה
 גבולינו בתלמידים. הרחמן הוא ירים
 קרנינו (ל)מעלה (ל)מעלה וישפיל (כלי)
 שנאינו (ל)מטה (ל)מטה. הרחמן הוא
 ירפאנו ויושיענו ויעזרנו (ויסמכינו וירחמנו)
 כרוב (כ"ש: למען) רחמיו וחסדיו הרבים.
 (הרחמן^י הוא ישלח לנו אליהו הנביא זכור
 לטוב ויזכינו לשני ימות המשיח ולחיי
 העולם הבא). הרחמן הוא יברך את אבי
 ואת אמי את אחי ואת אחיותי ואת כל

שינויי נוסחאות

יג. ולא בביזוי ... ולא באיסור ליתא כ"מ. וס' נוסף: הרחמן הוא יאיר כו' כ"מ. יד. הרחמן הוא יאיר כו' כ"מ.

כ"ג. כ"ש

כ"ג. כ"מ

אשר להם (כ"ש: הרחמן הוא יברך את בעל הבית הזה, אתו ואת ביתו ואת בניו ואת בנותיו ואת כל אשר לו) כמו שנתברכו אברהם יצחק ויעקב בכל מכל כל כן יתברכו כולנו [בברכה שלימה ויברך יחד בני ברית] ונאמר אמן.

כ"נ: יהי רצון מלפני אבינו שבשמים שלא נבוש בעולם הזה ולא נכלם לעולם הבא ולא נבוש בבנים ולא נכלם בבני בנים ויהיו נכסיו מצליחים וקרובים לעיר ואל ישלט שטן במעשה ידנו ואל יזדקר לפנינו שום דבר הירחור חטא ועבירה ועון מעתה ועד עולם.

כ"ש: יהי רצון מלפני אלקי השמים שלא יבוש בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא ויצלה מאד בכל נכסיו ויהיו נכסיו ונכסיו מוצלחים וקרובים לעיר. ואל ישלט שטן לא במעשה ידיו ולא במעשה ידיו, ואל יזדקר לא לפניו ולא לפנינו שום דבר חט הירחור ועון עד עולם.

ממרום ילמדו [עליו] ועלינו זכות שתהא למשמרת שלום נשא (כ"ש: ישא) ברכה מאת ^{אוצר החכמה} יי' וצדקה מאלהי ישע[נ] וי' ונמצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם. [הרחמן] הוא יברך אותנו כל אחד ואחד ממנו בשמו. הרחמן ^{אוצר החכמה} הוא יזכינו לימות המשיח ולחיי העולם הבא. מגדיל (כ"ש: מגדול) ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם. עושה שלום במרומו הוא (כ"נ: והוא ברחמיו) יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן.

הרחמן

קרנינו למעלה למעלה וישפיל כל שנאינו למטה למטה. הרחמן הוא ירפאינו [ויושיענו] ויעזרינו ויסמכינו כרוב (כ"מ: למען) רחמיו וחסדיו הרבים. הרחמן הוא יברך [את] בעל הבית הזה אותו ואת ביתו ואת בניו ואת כל אשר לו ואת עמדי (ש: עוזריו) ואת סומכיו [ואת] דורשיו ואת דורשי שלומו וטובתו (ש: ואת דורשי טובתו) בבנים ובבנות בעושר ובנכסים כמו שנתברכו אבותינו ^{אוצר החכמה} [אברהם יצחק ויעקב] בכל מכל כל כן יתברכו [יחד] בברכה שלימה] ונאמר אמן.

יהי רצון מלפני אלקי השמים שלא יבוש בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא ויצליח מאד בכל נכסיו ויהיו נכסיו ונכסיו מצליחים (כ"מ: ומוצליחין) וקרובין לעיר, ואל ישלט שטן [לא] במעשה ידיו ולא במעשה ידיו, ואל יזדקר לא לפניו ולא לפנינו שום דבר הירחור חט ועבירה ועון מעתה ועד עולם.

ממרום ילמדו עליו ועלינו זכות שתהא למשמרת שלום ישא ברכה מאת יי' וצדקה מאלהי ישע[נ] וי' ונמצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם. הרחמן הוא ישלח לנו ברכה ושלום. הרחמן הוא יחיש לנו גואל ויבנה חומות אריאל ויקבץ נפוצות יהודה וישראל ויזכינו לשני ימות (כ"מ: הרחמן הוא יזכנו לימות) המשיח ולחיי עולם הבא. מגדול ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם. עושה שלום במרומו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן.

שינויי נוסחאות

טו. הרחמן הוא יברך כו' כ"ג. טז. הרחמן הוא יזכינו כו' כ"ג. יז. ונמצא חן ... ואדם כ"ג. יח. הרחמן הוא ישלח כו' כ"ג. יט. הרחמן הוא יחיש ... וישראל כ"ג.

6. נוסח ברכת בעה"ב, בשינויים קלים, בברכות מו, א. 7. כ"ה ברי"ף וברא"ש. ולפנינו בגמ' [כבכ"ש וכי"נ]:

שינויי נוסחאות

כ. בקול רם כ"ג כלל.
 כא. כ"ל: ולאחר ששתה אומר ברכה מעין ג' (והשאר ליתא).
 כב. ונותן לכל המסובין כ"ג כלל.
 וכסר"י וס"ס תלג: ושותין וחוזרין
 כג. חסר כ"ג.
 כד. חסר כ"ג.
 כה. כל ישראל כ"ג.
 וכ"ג כלל "כל". וכ"ג ליתא. כו. מכלן ואילך עד סוף הס' מכ"ל כלל.
 ליוני השינויים מכ"ג להלן הם מהמובא שם בסדר נשואין. כז. יבנה ... ובתי מדרשות חסר כ"ג. כח. ואת השושבניות חסר שם. כט. והמסובין כאן והמשמשין כאן בבני ברית כ"ג: והמסובין בכאן בני ברית. ל. כ"ג: יה"ר מלפני אבינו שבשמים. לא. שם: החתן הזה. לב. שם: הכלה הזאת. לג. שם: יודקר (וכן לעיל). לד. שם: חט הירהור ועבירה. לה. שם: נשא (וכן לעיל). לו. שם: נמצא.

ואומר כלחץ אילו פסוקים: יראו את י"י קדושינו כי אין מחסור ליראיו כפירים רשו ורעבו ודורשי י"י לא יחסרו כל טוב. כוס ישועות אשא ובשם י"י אקרא.

ומכך נקול רס"י: ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן. וקוטה"א ונותן לכל המסובין^{כב} וחוזרין ומזכרין ברכה אחת מעין שלש, וזו היא⁸:

ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם על הגפן ועל פרי הגפן ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שהנחלת לאבותינו (כ"ל: שרצית והנחלת את אבותינו) לאכול מפריה ולשבוע מטובה [וליהדות^{כג} לך עליה]. רחם י"י [אלהינו^{כד}] עלינו ועל [כל^{כה} ישראל] עמך ועל ארצך (כ"מ: רחם י"י אלהינו על עמך על ארצך) ועל נחלתך ובנה ירושלם עירך במהרה בימינו ונאכל מפריה ונשבוע מטובה ונבר^{כז}ך^{כז} עליה בקדושה ובטהרה. ברוך אתה י"י על הארץ ועל פרי הגפן.

ובסעודת^{כז} החתן יאמר: הרחמן הוא יבנה^{כז} ויסעוד ויכלכל בתי כנסיות ובתי מדרשות, ויברך את החתן ואת הכלה ואת השושבינים ואת השושבניות^{כח}, ואת אחינו רבותינו היושבים כאן והמסובין^{כט} כאן והמשמשין כאן בבני ברית, כמו שנתברכו אבותינו אברהם יצחק ויעקב בכל מכל כל בן יתברכו הן ונתברך יחד בברכה שלימה ונאמר אמן. יהי רצון מלפניך י"י אלהינו ואלהי אבותינו^ל שלא יבוש החתן לא ולא תכלם הכלה^{לב} לא יבושו בבנים ולא יכלמו בבני בנים, ויצליחו מאד בכל נכסיהם ויהיו נכסיהם ונכסינו מצליחים וקרובים לעיר, ואל ישלוט שמן לא במעשה ידיהם ולא במעשה ידינו ואל יזדקק^{לג} לא לפניהם ולא לפנינו שום דבר הרחור^{לד} חט ועבירה ועון מעתה ועד עולם. ממרום ילמדו עליהם ועלינו זכות שתהא למשמרת שלום ישאו^{לה} ברכה מאת י"י וצדקה מאלהי ישענו וימצאו^{לו} חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. הרחמן הוא יחיש לנו כו'. יראו את י"י כו'.

ומניח הכוס לפניו ונוטל כוסו של חתן בידו ומכך עליו שקה ברכות:

ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם שהכל ברא לכבודו.

ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם יוצר האדם.

ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו והתקין לו ממנו בניין עדי עד בא"י יוצר האדם.

שוש תשיש ותגל עקרה בקיבוץ בניה לתוכה בשמחה בא"י משמח ציון בבניה.

בסוף הברכה: "כי אתה טוב ומטיב" - כנגד ברכה רביעית, וגם בזה נחלקו ראשונים, עיי"ש הע' 4. ומכאן הוכחה ברורה כי נוסח התפילות והברכות שבכתבי היד השונים אינו מבית מדרשו של רבינו, אלא שהמעתיקים הכניסום - כל אחד לפי מנהגו - למחזור. כדי להוציא

יודקר. 8. בכל ד' כתה"י אין הנוסחאות מתאימות לנוס' ברכת מעין ג' שכתב רבינו לעיל הלכות סעודה סכ"ג. ובין השינויים הרבים יש לציין שנים: בנוס' שכ' רבינו שם חסר "ונאכל מפריה ונשבוע מטובה", ועיי"ש הע' 3 בשם ראשונים טעם להשמטת תיבות אלו. וכו' שם

שמח תשמח ריעים האהובים כשמחך יצירך בגן עדן מקדם בא"י משמח חתן וכלה.

ברוך אתה יי אלהים אשר ברא ששון ושמחה חתן וכלה גילה רינה דיצה חדווה אהבה ואחוה שלום וריעות, מהרה יי אלהינו ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלם קול ששון קול שמחה קול חתן קול בלה קול מצהלות חתנים מחופותם ונערים ממשחה נגיתם בא"י משמח חתן עם הכלה.

ומניח כוס של חתן ונוטל כוס של ברכת המזון ומזכיר בורא פרי הגפן ומערה אותו אל כוס החתן ושותה החתן. ואחר כך תשתה הכלה בלחמו הכוס. ועונין אחריו:

ישמח חתן בכלה כלה תשמח בחתן בבנים ובני בנים בעושר ובנכסים בבנים עוסקי תורה ומקיימי מצות ישראל. חז"ק.

מצאתי לו בת' 9 ת' 10: בשבת פותח כמו בחול¹¹, רחם יי, ומוסיף רצה והחליצנו באמצע. וכן לח נוהג ר'. וכן מפורש בביאורי ברכות דרבינו יצחק בר' יהודה. והא דגרסי¹² ובשבת מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה ואומר קדושת היום באמצע, לא שיתחיל בלשון נחמה ויסיים, כי מה יתרון לשנותה בתחילתה ובסופה, וכנגד מה, אלא הברכה דבונה ירושלם נקראת נחמה, והכי קא[מר]¹³, מתחיל בברכה בנחמה לט כמו שהיא ומסיים בה כמות שהיא, ובלבד שיזכיר מעין היום באמצעיתה. והכי נמי (אמרי')¹⁴ גבי ראש חדש מתחיל בעבודה ומסיים בעבודה ואומר מעין המאורע באמצע, וכי תעלה על דעתך שישנה ברכת רצה מכמות שהיא, אלא מא' כהוייתה. יאמרנה כדרכו בחול והיום מעין ודומה לו. כך מצאתי ת' 10.

ד. ומשום⁸ הכי תיקנו רצה והחליצנו בשבת ולא בימים טובים, כי הוא יום מנוחה ושמחה וחייב להזכיר חורבן ירושלים ונחמתו בשמחתו, דכתיב (תהלים קלז, ו) תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי. וכן מצינו ששבת נקרא יום שמחה, דאמרי' בספרי¹ וביום שמחתכם זה השבת, ובמועדיכם כמשמעם. ומשום הכי חותמים בשבת

המובא לקמן], וכ"כ בשמו הגמ"י שם אות א', ושכ"ד ר"י וראבי"ה וסמ"ג. וכ"ה דעה קמא במנהיג הל' שבת סי' מה. אולם דעת רע"ג, הל' סעודה, גולדשמידט עמ' מו [וראה שם בשנויי נוסחאות הנוסח הנכון] דפותח ומסיים בלשון נחמה. וכ"כ הרי"ף שם; פר"ח, הוב"ד בראבי"ה שם ואו"ז ח"א סי' קצט; מנהיג שם בשם הרי"ף ור"ח, ושכן עמא דבר; או"ז שם; אשכול ח"א סי' כב; שה"ל סי' צד בשם ר' ישעיה ר"ח רי"ף ובה"ג; אבודרהם, מהדור' ירושלים תשכ"ג עמ' שכד שהעולם נהגו כהרי"ף. וכן סתם שם הנוסח. 12. ברכות מח, ב. 13. עפ"י ס' הסדרים.

ד. 1. בהעלותך פ' מ'.

מתחת ידם ספר שימושי. 9. כל הקטע בספר הסדרים סי' צ ["מצאתי והעתקתי בשבת פותח ..."]. ושם בסוף הסימן חולק המחבר על האמור כאן, וכ' דפותח ומסיים בלשון נחמה, לפי שהשבת יום מנוחה ונחמה מעין עה"ב וימות המשיח הפכו את המטבע לפתוח בנחמה ולסיים בנחמה, דוגמת ימות המשיח, דכתיב (ישעיהו סו, יג) כאיש אשר אמו תנחמנו וגו'. 10. =תשובה. 11. כ"כ רש"י ברכות מח, ב ד"ה ובשבת. וכ"ד התוס' שם, ושמנהג שטות הוא לשנות מנוסח החול. וכ"ה דעת הרמב"ם הל' ברכות פ"ב ה"ה, וטוש"ע סי' קפח ס"ד. וכ"כ ראבי"ה ח"א סי' קצט בשם תשובת רבינו יצחק [הוא ר' יצחק בר' יהודה

שינויי נוסחאות

1234567

ז - ז. א. סי' אלו כ"ל
כלכד.

וישמחו בך כל ישראל כו', שנקרא השבת יום שמחה. ת'.

עוד מצאתי²: לכך אומר בשבת רצה והחליצנו לפי שהוא לשון מנוחה. א"ר אלעזר בן יעקב הלשון הזה משמש שלש³ לשונות: ישזיב, יזיין, ינוח. ישזיב, כמא דאתמר (תהלים ו, ה) חלצה נפשי. יזיין, כמא דאתמר

(במדבר לב, כא) ועבר לכם כל חלוץ, כל דמזיין. ינוח, כמא דאתמר (ישעיהו נח, יא) ועצמותיך יחליץ. יחליץ עטיפת זיין, כלומר התורה שירדה מן השמים עטופה כזיין. א"ר אלעזר תורה וחרב ירדו כרוכין מן השמים, זכו טוב הארץ תאכלו (שם א, יט), לא זכו חרב תאכלו (שם, כ). ת'.

ו. ואפילו⁴ יחיד עונה אמן בבונה ירושלם דברכת המזון¹, משום דלידעו פועלים ולוקמו לעיבדתייהו², דהטוב והמטיב לאו דאורייתא, ורבנן תיקנוהו על הרוגי ביתר, הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה.

ובהטוב ומטיב תיקנו ג' פעמים מלכות³, חד לגופיה וחד לברכת הארץ וחד לבונה ירושלם. אבל ברכת הזן אית בה מלכות מתחילה. ת'.

בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך (שמות כ, כא), אבוא בגמטריא עשרה⁴, מיכן מיזמן לעשרה שאומר נברך אלהינו כשמוזמנין, דהיינו אזכיר את שמי. ת'.

ז. בן⁵ מברך לאביו¹ כו', אבל אמרו חכמים תבא מאירה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו. ואי² יחיב איניש רשותיה לבריה או לאחד לברוכי למה תבא לו מאירה, כשאמרו חכמים תבא מאירה לאדם כשפשע ולא למד, שפעמים הוא אוכל ואין שם בנו ואין מי שיברך לו, ונמצא בטל מן הברכה, אבל מי שהוא למד ופעמים שהוא חולה או זקן, נותן רשות לבנו או לאחד מבני ביתו לברך, ששלוחו של אדם כמותו ואין לו מאירה. ת'.

אוצר החכמה

1234567

ו. 1. ברכות מה, ב. 2. כאביי שם דמשום טעם זה דפועלים עני ליה בקלא. ורב אשי עני ליה בלחישא כי היכי דלא נזלזלו בהטוב והמטיב. ולעיל הלכות סעודה סי"ח העתיק רבינו בסתמא לשון בה"ג שפסק כרב אשי. וכ"פ טוש"ע סי' קפח ס"ב, ועיי"ש בב"י דהכי קי"ל, ושהרי"ף והרמב"ם סתמו ולא פירשו אי עני בקלא או בלחישא. ועיי"ש ברמ"א, ב"ח ופרישה, על המנהג היום. ולא מצאתי מי שפסק כאביי, וצ"ע. 3. ברכות מט, א. ולעיל הל' סעודה סי"ז. 4. כ"כ בעל הטורים שם.

ז. 1. ברכות כ, ב. 2. כל הענין בפרדס, ורשא, סי' כז: וששאלתם ושאמר רב תהא מאירה וכו'.

2. מאמר זה המובא בסמוך הביאווה כמה ראשונים בשנויי סגנון ושנויי מקראות: המנהיג הל' שבת סמ"ז בשם ירושלמי וב"ר (ושניהם אינם לפנינו); וקח סי' שלח; שה"ל סי' צד בשם ויק"ר [פל"ד סט"ו. והשווה לשון המאמר שם עם המובא כאן]; אבודרהם, מהדו ירושלים עמ' שכד, בשם ירושלמי דשבת, ושכן נמצא בויק"ר. ובקצרה בראבי"ה ח"א סי' קכט. 3. בכל המקורות הנ"ל נוסף גם לשון ישמוט או ישלוף (ועניינם אחד), מקרא ד"וחלצה נעלו", ו"וחלצו האבנים", דמתרגמינן וישלפון. 4. בטור סי' קפח כ' ממקרא זה שהחליצנו פירושו זריינו.

סדר מנחה וערבית

סדר תפילת מנחה

אוצר החכמה

1234567

אוצר החכמה

שינויי נוסחאות

א. קטע זה כ"ל
ב. כ"ל. ב. כ"ל:

כשבא. ג. כל הקטע
חסר כ"ל. ד. לאביהם
חסר כ"ל. ה. כ"ה
כ"ל. ו. כ"ה: תחילה
באשרי. ז. כ"ה וכ"ה:
בתהלה. באשרי.
ו. וקדושת השם והולך
ואומר בדרך שאומר
בשחרית כ"ה ככל כה"י
מלכד כ"ל: וקדושה
כמו ביוצר (תיבת
"צולח" גם כ"ה).

סדר א' דיני מנחה. ת': מי שיש לו לעשות דבר ויודע שלא יפנה¹
למנחה יתפלל תפלת המנחה משש שעות ומחצה ולמעלה, שכך
שנינו² איזו היא מנחה גדולה משש שעות ומחצה למעלה. ת':
הגיע שעת המנחה הנכנס³ לבית הכנסת אומר⁴: ואני ברוב חסדך
אבוא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך.
וצריך⁵ לשהות⁶ שעה אחת קודם שיתפלל, שכך שנינו⁷ חסידים
הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין כדי שיכוונו לבם
לאביהם⁸ שבשמים. אמר ר' יהושע בן לוי⁹ המתפלל צריך שישא
שעה אחת קודם תפילתו, דכתיב (תהלים פד, ה) אשרי יושבי ביתך
וגו', ושעה אחת אחר תפילתו, דכתיב (שם קמ, יד) אך צדיקים יודו
לשמך ישבו ישרים את פניך.

ופותח בתהילה¹⁰. ושליח ציבור עומד לפני התיבה ואומר קדיש
עד דאמירן. ועומדים על רגליהם לתפילת לחש ומתפללים שמונה
עשרה עד יהיו לרצון אמרי פי. והשליח ציבור פותח באבות וגבורות וקדושת השם,
והולך ואומר בדרך שאומר בשחרית¹¹.

אלא הוספה]. ועי' בהגר"א סי' רלג ס"א: "אבל רש"י
מפרש אף לכתחילה, אלא דעיקר זמנה מזמן מנחה קטנה.
וכ"ד הטור וש"פ". והיינו דאף החולקים על הרמב"ם
מודים דעיקר הזמן הוא במנחה קטנה (כיון שברוב השנה
היה התמיד קרב בט' ומחצה), אלא שרשאי לכתחילה
להתפלל בגדולה [ומש"כ הגר"א בשם רש"י, בדמשק
אליעזר כ' דכונתו לרש"י ברכות כו, ב ד"ה מנחה גדולה.
והדבר צ"ע, עיי"ש ברש"י. ויותר נראה שכונתו לרש"י
תענית כו, ב ד"ה כיון, עיי"ש]. ואולם כמה מהראשונים
כתבו בפירוש דעיקר הזמן הוא מנחה גדולה, עי' שו"ת
הרי"ף סי' ש"כ שמי שלא התפלל גדולה מתפלל עד
הערב, ומשמע שעיקר הזמן הוא בגדולה. ועי' גם סדור
רס"ג עמ' כח: "זמן מנחה כל מה שהיא קרובה יותר
לשעה שביעית". וראה גם שם עמ' כו. ובמנהיג דיני
תפלה ספ"ב: "מצוה מן המובחר להתפלל מנחה גדולה".
וכ"כ בפירושו למסכת כלה (מהדו' ר"ב טולידנו, טבריה
תרס"ו) עמ' כג: "הזריז להתפלל מנחה גדולה ה"ז
משובח והיא מצוה מן המובחר". 2. ברכות כו, ב.
3. המג"א ר"ס מו כתב דאומר ואני ברוב כו' קודם
כניסתו. אולם רבינו לעיל ריש סדר שחרית כ' להדיא
דאומר כן בכניסתו "קודם שיאמר פסד"ז", ודלא כמג"א.
ועיי"ש בשערי תשובה סק"א. 4. סרע"ג השלם,
גולדשמידט עמ' נא. 5. משנה ברכות רפ"ה. 6. שם לב. ב.

א. 1. מבואר דלכתחילה זמן מנחה הוא מנחה קטנה.
וכ"ד הרמב"ם הל' תפלה פ"ג ה"ב. וכ"כ הגמ"י שם
ושה"ל סי' מו בשם ר"ח, דזמן מנחה קטנה עדיף טפי.
וכ"נ בדעת ארחות חיים הל' תפילת המנחה ס"א וכלבו
סי' כז, ומאירי יומא כח, ב, שכתבו דמו' שעות ומחצה
יצא, ומשמע דוקא בדיעבד. ועי' רמב"ם שם ה"ג בשם
מקצת הגאונים שאם רוצה להתפלל ב' תפילות מתפלל
בגדולה של רשות ובקטנה של חובה. וכ' ב"י סי' רלג
שנראה שדעתם כהרמב"ם דלכתחילה מתפלל מנחה
קטנה. ועי' גם ס' העתים ס"ס כ"ה, וס' האשכול, מהדו'
רצב"א, ח"א סי' כ"ה עמ' 57, בשם רה"ג: "ומעוט עם
מתפלל מנחה גדולה לרשות ואח"כ מנחה קטנה
לחובה". וכ"פ רדב"ז סי' תרעו ואלף ח. ועי' מג"א סי'
רלב סק"א שכ' שכ"ד התוס' פסחים קז, א ד"ה סמוך,
עיי"ש. וכ"פ המחבר סי' רלג ס"א. אולם הב"י שם כ'
דמדברי הרא"ש [כלל ד ס"ט], והובא בטור סי' רלד,
החולק על הגאונים הנ"ל, וס"ל דאם בא להתפלל ב'
תפילות מתפלל בגדולה של חובה, משמע דס"ל
דלכתחילה זמנה מו' שעות ומחצה. וכן משמע מסתימת
לשון הטור ר"ס רלג. וכ"נ מסתימת דברי רבינו לעיל
הלכות מנחה וערבית ס"ב, שסתם זמני מנחה גדולה
וקטנה ולא כ' דזמן מנחה גדולה הוא לשעת הדחק
והקטע שלפנינו - שהוא מכ"ל בלבד - אינו מרבינו